

СЭДЭВ 8. ЗЭЭЛИЙН ТӨРӨЛ, АНГИЛАЛ

Сэдвийг судлахын ач холбогдол, үр дүн

Энэ сэдвийг судалснаар зээл, түүний мөн чанар болон үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэхэд шаардлагатай санхүүжилтийн хамгийн түгээмэл, хүртээмжтэй санхүүжилтийн төрөл нь зээл болохыг мэддэг болно. Хамгийн гол нь зээлийг орлого бүтээхэд ашигласнаар зээл эргэн төлөхөд учирч болох хүндрэлээс зайлсхийх боломжтой болох юм. Зээлийн ангилал, зарчим, нөхцөлүүдийг ойлгож, зээлийн шийдвэр гаргахдаа хэрэглэх чадвар эзэмшинэ.

Тулгуур ойлголт

- Зээл, түүний мөн чанар
- Зээлийн зайлшгүй шаардлага
- Зээлэнд хандах хандлага
- Зээлийн ангилал
- Орон сууцны зээл
- Автомашины зээл
- Оюутны зээл
- Хэрэглээний зээл
- Зээлийн үүрэг
- Зээлийн хэмжээ
- Зээлийн хугацаа
- Зээлийг эргэн төлөх хуваарь

8.1 Зээлийн тухай ойлголт

Зээл: Бусдаас тодорхой хэмжээний хүү, хугацаа, эргэн төлөх нөхцөлтэйгээр авч ашиглаж буй мөнгө.

Зээл бол мөнгө зээлдүүлэх, зээлдэхтэй холбоотой зээлдүүлэгч, зээлдэгчийн хооронд үүсч байгаа мөнгөн харилцаа юм.

Ямар нэг зүйл худалдан авах, бизнес эрхлэх, түүнийгээ өргөжүүлэхэд өөрийн мөнгө, хөрөнгө хүрэлцэхгүй үед бусдаас эргүүлж төлөх нөхцөлтэйгөөр авч ашиглаж буй мөнгийг зээл гэж ойлгоно. Зээлийн үйл ажиллагаа нь зээлдэгч, зээлдүүлэгч хоёр талын хоорондын харилцааны явцад хэрэгждэг. Зээлийг зээлдэгчийн талаас, зээлдүүлэгчийн талаас тодорхойлж болно. Зээлдэгчийн талаас авч үзвэл зээл нь үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх зориулалтаар авч байгаа санхүүжилтийн хэлбэр юм. Харин зээлдүүлэгчийн талаас авч үзвэл бараа, үйлчилгээнийх нь нэг төрөл болдог.

Санхүүгийн байгууллагын зээлийн үйлчилгээ буюу бүтээгдэхүүн нь өөрийн онцлогтой. Санхүүгийн байгууллагууд (банк) бусдын мөнгийг өөрийн нэрийн өмнөөс эргэлтэд оруулж орлого, ашиг олж, санхүүжилт хийж байгаа үйлчилгээний нэг хэлбэр.

Зээл бол арилжааны банкны орлого олдог үндсэн үйлчилгээ юм. Зээлийн харилцааны дүнд банк орлого олдог бол аж ахуйн нэгж болон зээлдэгчид нь орлого, ашиг авчрах бараа, үйлчилгээ үйлдвэрлэх санхүүгийн эх үүсвэртэй болдог. Зээл авсан нийт аж ахуйн нэгжүүдийн бүтээн байгуулалтаар улсын эдийн засгийн хөгжил явагдана. Үүнд зээлийн ач холбогдол оршдог.

Банк дараах шалтгааны улмаас зайлшгүй зээл олгодог. Үүнд:

1. Монгол Улсын “Банкны тухай хууль”-д банкны үндсэн үүргийн нэг нь “зээл” олгох гэж заасан байдаг. Иймээс банкууд хуулийн хүрээнд зайлшгүй зээл олгох үүрэг хүлээнэ.
2. Банкны үйл ажиллагаа явуулахад тодорхой хэмжээний зардал гардаг ба эдгээр зардлыг нөхөхөд шаардлагатай орлогыг олох гол үйлчилгээний нэг нь зээл юм.
3. Банк нь бизнесийн байгууллага бөгөөд ашгийн төлөө үйл ажиллагаа явуулдаг. Зээл нь ашиг авчирдаг гол үйлчилгээ юм.

Харин аж ахуйн нэгж, иргэд дараах зайлшгүй шаардлагын үүднээс зээл авдаг. Үүний үндэслэл нь дараах зүйлд оршино. Үүнд:

1. Нийгмийн хөгжлийг дагаад нийгмийн шинэ шинэ хэрэгцээ бий болж байдаг. Эдгээр хэрэгцээг хангахын тулд бизнесийн үйл ажиллагааг өргөжүүлэн тэлэх шаардлага зүй ёсоор урган гардаг. Үүнд санхүүжилт хэрэгтэй. Энэхүү санхүүжилтын түгээмэл нэг хэлбэр нь банкны зээл болдог.
2. Аж ахуйн нэгжүүд орлого, ашгаа нэмэгдүүлж, зах зээлд эзлэх байр сууриа өргөтгөхийн тулд үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх шаардлагатай байдаг. Үүнд нэмэлт санхүүгийн эх үүсвэр шаардагдах бөгөөд үүнийг хангах эх үүсвэр нь зээл болдог. Нийгмийн хөгжлийн түүхээс харахад бидний мэдэх том том компаниуд зээл авч, түүнийг үр ашигтай ашиглан, орлого бүтээж, ашиг хүртэж өдий зэрэгт хүрсэн гэдгийг дурдах ёстой.
3. Иргэд өөрийн хэрэгцээт зүйлийг худалдан авах, ахуй амьдралын нөхцөлөө сайжруулахад шаардлагатай санхүүгийн эх үүсвэр хүрэлцэхгүй тохиолдолд зээл авдаг. Бизнес эрхэлдэг иргэдийн хувьд аж ахуйн нэгжийн хөгжлийн зүй тогтолтой адил зээл авах зайлшгүй хэрэгцээ үүсдэг.

Үүнээс үзэхэд, зээл бол үйл ажиллагааг өргөжүүлэхэд зориулагддаг хамгийн хүртээмжтэй санхүүжилтийн хэлбэр төдийгүй банкны хувьд орлого олох гол арга хэрэгсэл болдог. Энэ бүхэн нь зээлийн зайлшгүй хэрэгцээ, шаардлагыг тодорхойлж байгаа юм.

ШИГТГЭЭ

Үйл ажиллагааг эхлэх болон өргөжүүлэхэд шаардлагатай мөнгийг хэд хэдэн эх үүсвэрээр бүрдүүлж болдог ба эдгээр нь тус тусдаа давуу болон сул талтай. Үүнийг хүснэгтээр харуулбал

Санхүүгийн эх үүсвэр олох хэлбэрүүд, тэдгээрийн харьцуулалт

Санхүүгийн эх үүсвэр олох хэлбэрүүд	Давуу тал	Сул тал
Эцэг эх, ах дүү, найз нөхдөөс мөнгө авах	Хүүгүй	Тэр болгон мөнгөтэй байдаггүй.
Өөрийн хуримтлуулсан ашиг	Хүүгүй	Ашгаа хуримтлуулж байгаад хөрөнгө оруулна гэвэл цаг алдана.
Төсөв (улсын, орон нутгийн)	Буцааж өгөх хэрэггүй, хүүгүй	Тодорхой зориулалттай байдаг.
Төсөл (олон улсын байгууллагуудаас хэрэгжүүлдэг. Жишээ нь малжуулах төсөл г.м.)	Буцааж өгөх хэрэггүй, хүүгүй	Тодорхой зориулалттай байдаг.
Банкны зээл	Хүртээмжтэй	Стандартаар олгогддог.
Үнэт цаасны зах зээл	<ul style="list-style-type: none"> • Зардал багатай. • Их хэмжээний мөнгө олох боломжтой 	Бусдад танигдсан, том компаниуд л энэ захаас санхүүгийн эх үүсвэр олж авч чадна.

Санхүүгийн эх үүсвэр олж авах бусад хэлбэрүүдтэй харьцуулбал банкны зээл нь их хэмжээний мөнгийг, бүх төрлийн үйл ажиллагаанд зориулж авч болдог хамгийн хүртээмжтэй хэлбэр юм.

8.2 Арилжааны банкны зээлийн ангилал, төрөл

Арилжааны банкуудын олгож байгаа зээлийг олон шинж чанараар ангилдаг. Ангилалыг Зураг 8.1-ээс харна уу. Зурагт үзүүлсэн ангилал нь зээлийн бодлого хэрэгжүүлэхэд ашиглагддаг ба ангилал тус бүр нь зээлийн төрлүүдийг тодорхойлно. Зээлийн төрлүүдийн эзлэх хувийн жин буюу бүтцийг оновчлох замаар банк ямар зээлийг түлхүү олгох вэ? гэдэг асуудлыг шийдвэрлэж, оновчтой зээлийн багцаа бүрдүүлнэ. Тухайлбал, зээлийг хэмжээгээр нь том, дунд, жижиг хэмжээтэй гэж ангилаад, нийт зээлийн дүнд төрөл тус бүрийн эзлэх хувийн жинг тодорхойлдог. Жижиг зээл эсвэл том хэмжээний зээлийг илүү түлхүү олгохоо банк зээлийн бодлогоороо тодорхойлдог.

Зээлийг зориулалтаар нь үл хөдлөх хөрөнгийн, үндсэн хөрөнгийн, хэрэглээний, эргэлтийн хөрөнгийн гэх зэргээр ангилж болно.

Хугацаагаар нь урт, дунд, богино гэж ангилна. Энэхүү ангиллын хугацааг банк бүр өөрийн зээлийн бодлогын хүрээнд шийдвэрлэдэг. Зарим банкны хувьд богино хугацаат зээлийг сараар хэмждэг бол зарим банк 3 хүртэлх жилийн зээлийг богино хугацаатай гэж үздэг. Дунд болон урт хугацааг ч банк бүр өөр өөрийнхөөр тогтоодог.

Зээлийг хэмжээгээр нь том, дунд, жижиг гэж ангилж үздэг. Зээлийн хэмжээг банк бүр өөр өөрөөр тогтоодог. Зарим банкны хувьд том хэмжээний зээлийг тэрбум төгрөгөөр тодорхойлдог бол зарим нь саяар (жишээ нь 500,000 сая г.м.) хэмждэг байна. Бага хэмжээтэй зээл зарим банкинд 5.0 сая төгрөг байдаг бол заримд нь 1.0 сая төгрөгийн хэмжээтэй зээл хамаардаг.

Зээл олгож буй валютаас хамаарч зээлийг төгрөгийн, долларын, бусад валютын гэж ангилдаг.

Хүүгээр нь зээлийг тогтмол хүүтэй, хувьсах хүүтэй гэж ангилдаг. Урт хугацаатай зээлийн хүү ихэнхдээ хувьсах хүүтэй байдаг.

ШИГТГЭЭ

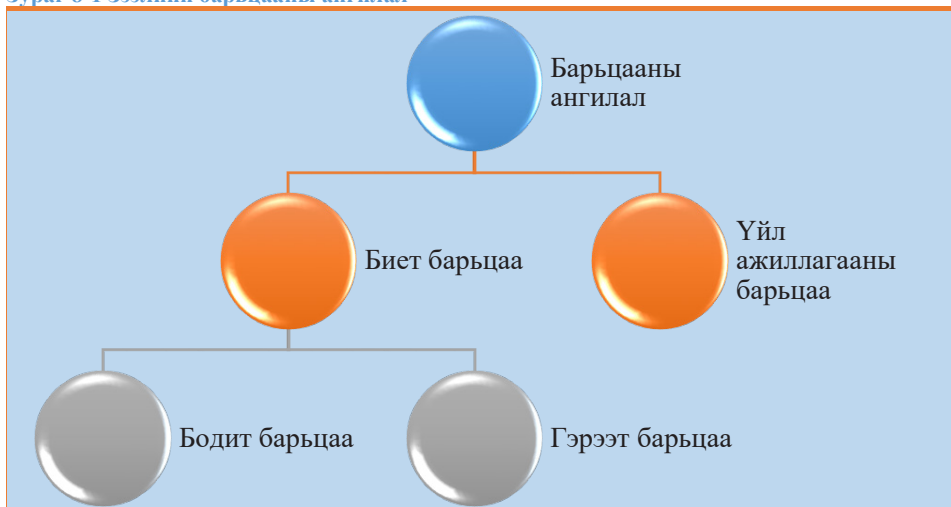
Манай оронд орон сууцны зээлийн жилийн хүүг 8%- (+1),(-1) гэж тэмдэглэдэг. Энэ нь инфляци өсвөл +1% -аар зээлийн хүүний нормыг өсгөж, жилийн 9% болгох ба эсрэгээрээ инфляци буурвал жилийн 7% болгоно гэсэн үг юм.

Зээлийн хүүг хэзээ өөрчлөх вэ? гэдгээ зээлийн гэрээн дээр зааж өгсөн байх ба ийм заалтгүйгээр нэг тал (ихэнхдээ банк) өөрчлөх эрх зүйн орчин бүрдэхгүй.

Барьцаагаар нь зээлийг биет барьцаатай, гэрээт барьцаатай гэж ангилах ба биет барьцааг дотор нь бодит болон гэрээт гэж ангилан авч үздэг. Тухайлбал, автомашиныг барьцаалж зээл олгоход зээлдэгч машинаа унаад явж болдог бол гэрээт барьцаатай зээл, унаж явж болохгүй, банк барьцааг өөрийн граждаа хадгалах нөхцөлтэй бол бодит барьцаатай зээл гэж үзнэ.

Мөн бизнесийн байгууллагын үйл ажиллагааг нь барьцаалан зээл олгож болно. Ийм барьцаатай зээлийн эрсдэл хамгийн бага байдаг. Учир нь бараа үйлдвэрлэх, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа явуулж байгаа үед борлуулалт хийгдэж, орлого олж, ашиг хүртэх нь тодорхой байдаг. Иймээс зээл төлөх магадлал өндөр юм.

Зураг 8-1 Зээлийн барьцааны ангилал

Үйл ажиллагааны барьцаатай зээлийг банк олон жил хамтран ажилласан түншүүддээ олгодог. Учир нь банк зээлдэгчийн үйл ажиллагаа цаашид ч тогтвортой ажиллана гэдгийг ойлгож, мэдэж байгаатай холбоотой.

Зээлдэгчээр нь зээлийг Засгийн газрын, компанийн, иргэдийн гэх мэт ангилдаг.

ШИГТГЭЭ

1990-ээд оны эхэн үед улсын үйлдвэрийн газрын авсан зээл нь нийт зээлд өндөр хувийг эзэлж байсан бол сүүлийн үед түүний эзлэх хувийн жин маш бага болж, хувийн компаниудын авсан зээл ихэнх хувийг эзэлж байна.

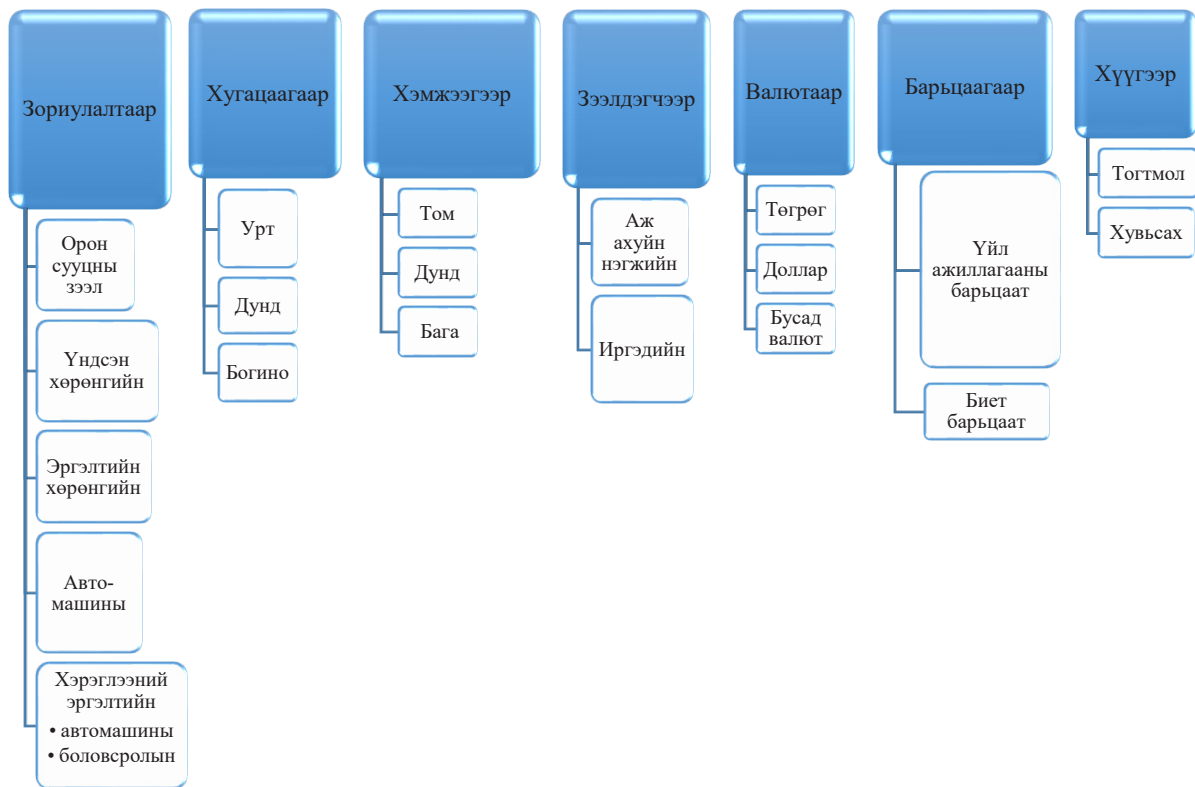
Салбараар нь зээлийг ангилахдаа зээлдэгчийн эдийн засгийн ангиллыг ашигладаг. Хөдөө аж ахуйн, түүн дотроо мал аж ахуй, газар тариалан гэж ангилж үздэг. Барилгын салбарын, дэд бүтцийн, боловсролын гэх мэтээр ангилж болдог. Ямар салбарт зээлийг түлхүү олгох нь тухайн банкны бодлогоор тодорхойлогддог.

Төлөгдөх байдлаар нь сар бүр тогтмол төлөлттэй, сар бүр үндсэн зээлийг ижил хэмжээгээр төлдөг, хугацааны эцэст бөөнөөр төлөх, хэсэгчлэн төлөх гэх мэтээр ангилдаг.

Чанараар нь зээлийг хугацаандаа байгаа, хугацаа хэтэрсэн, хэвийн бус, эргэлзээтэй, найдваргүй, муу гэж ангилдаг.

Арилжааны банкны зээлийн ангиллыг нэгтгэн Зураг 8-2-т харууллаа.

Зураг 8-2 Арилжааны банкны зээлийн ангилал

8.3 Зээлийн нийгэм эдийн засгийн ач холбогдол

Арилжааны банкуудын олгож байгаа зээл бүр нийгэм эдийн засгийн нэг асуудлыг шийдвэрлэж байдаг. Өөрөөр хэлбэл, зээл бүр микро болон макро түвшинд ач холбогдолтой байдаг. Харин ямар нэг ач холбогдолгүй зээл нь нийгэмд хор уршиг тарьдаг байна. Зээлийн зориулалт бүрээр тэдний шийдвэрлэж байгаа нийгэм эдийн засгийн асуудал юу болохыг авч үзье.

Орон сууцны зээл

Орон сууцны зээлийн нийгэм эдийн засгийн мөн чанар, ач холбогдол нь хүмүүсийн амьдрах орчинг сайжруулахад чиглэхээс гадна утаа, хөрсний бохирдол зэргийг бууруулах асуудлыг шийдвэрлэдэгт оршино. Ихэнх хүмүүст орон сууц худалдан авах мөнгө хуримтлуулахад ихээхэн хугацаа шаардагдах бөгөөд хангалттай мөнгө бүрдүүлсний дараа орон сууц авах нь амьдралын нөхцөлийг сайжруулах шийдэл болж чаддаггүй. Насан туршдаа тав тухгүй орчинд амьдарч байгаад насан туршдаа хураасан мөнгөөрөө насны эцэст байранд орох нь учир дутагдалтай юм.

Зээл авч орон сууц худалдан авснаар нэг төрлийн хуримтлалтай болох боломж бүрддэг. Үл хөдлөх хөрөнгийн үнэ урт хугацаанд өсдөг нь хувь хүн, өрх гэр хөрөнгөтэй болохоос гадна, баялгаа нэмэгдүүлэх боломжийг олгодог нь энэхүү зээлийн нийгэм эдийн засгийн мөн чанар, бас нэг ач холбогдлыг тодорхойлж байна.

ШИГТГЭЭ

Монгол Улсад ЗГ-аас хэрэгжүүлж буй хөтөлбөрийн орон сууцны зээлийн хүү бусад зээлтэй харьцуулахад хамгийн бага буюу жилийн 5-8% байгаа нь хүмүүс орон сууцтай болох боломжийг бүрдүүлж байна. Манай орны хувьд орон сууцны зээлийн урьдчилгаа төлбөр нь худалдан авч байгаа орон сууцны үнийн 30 хүртэлх хувь байдаг. Хугацаа нь 15-30 жил. Орон сууцны зээлд хамрагдахын тулд тогтмол орлоготой байх, нийгмийн даатгал төлдөг байх шаардлага тавигддаг. Энэ нь мөн хүмүүсийг ажил эрхлэх сонирхолтой болгохоос гадна, нийгмийн даатгал төлүүлж, тэтгэвэрт гарах үед нь тэтгэвэр авах боломж бүрдүүлж өгч байгаагаараа ач холбогдолтой. Орон сууцны зээл олгосноор орон сууцны эрэлт үүсч, үүнийг дагаад орон сууцны нийлүүлэлт нэмэгдэж, барилгын салбар эрчимтэй хөгжих боломж бүрддэг. Үүнд орон сууцны зээлийн нийгэм эдийн засагт үзүүлж буй ач холбогдол оршино.

Хэрэглээний зээл

Хувь хүний зээлийг дотор нь хэрэглээний зээл, боловсролын зээл гэж ангилж болдог. Хэрэглээний зээл нь өндөр үнэтэй удаан эдэлгээтэй эд зүйлсийг худалдан авахад зориулагдана. Хэрэглээний зээлийхоёр хандлага байдаг. Эхний хандлага нь тус зээл орлого бүтээдэггүй учир зээлийн эргэн төлөлтөд бэрхшээл учруулдаг гэж үзэх үзэл. Хоёрдох хандлага нь тус зээл хэрэглээгээр дамжуулж эдийн засгийн өсөлтийг дэмждэг гэж үздэг үзэл.

ШИГТГЭЭ

Манай орны хувьд хэрэглээний зээлийг төрөл бүрийн электрон бараа, зурагт, тавилга зэргийг худалдан авахад хэрэглэдэг. Хэрэглээний зээлд шүүмжлэлтэй хандахад, импортын барааны борлуулалтыг дэмждэг нь ямар нэг хэмжээгээр үндэсний үйлдвэрлэлийн өсөлтөд сөрөг нөлөө үзүүлж байна. Жишээ нь, зээлээр гадны орнуудын тавилга (гал тогооны тавилга, буйдан) худалдан авч, гэр орноо тохижуулж байгаа нь ижил төстэй дотоодын тавилгын борлуулалтыг хязгаарлана. Үүний оронд үндэсний үйлдвэрлэлийн барааг хэрэглээний зээлээр худалдан авах боломж бүрдсэн байвал үйлдвэрийн газруудын орлого нэмэгдэж, үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх мөнгө, санхүүжилт орж ирэх, тэр хэмжээгээр үндэсний үйлдвэрлэл хөгжих хөрс бүрдэх боломжтой.

Боловсролын зээл

Сургалтын төлбөр төлөхөд зориулагддаг зээлийг сургалтын төлбөрийн, оюутны эсвэл боловсролын зээл гэж нэрлэдэг. Дээрх зориулалттай зээлийн хугацаа нь дунд болон урт хугацаатай байдаг. Тус зээлийг авагч нь эзэмшсэн мэргэжлийн дагуу ажилд орж, цалингаараа зээлээ эргүүлэн төлөх нөхцөлтэй байдаг. Сургалтын (боловсролын) зээлийн нийгэм, эдийн засгийн мөн чанар (ач холбогдол) нь залуучуудыг хариуцлагатай болж төлөвшүүлдэгт оршино. Өндөр хөгжилтэй орнуудын амьдралаас харахад залуучууд их, дээд сургуульд орохдоо төлбөрөө өөрөө хариуцдаг ба банкууд ч сургалтын төлбөрт зориулсан зээл өгдөг ажээ.

Оюутнууд авсан сургалтын төлбөрийн зээлээ төлөхийн тулд хурдан ажилд орох сонирхолтой байхаар зээлийн эргэн төлөх хуваарийг хийсэн байх нь сургалтын зээлийн нэг нөхцөл юм. Сургалтын төлбөрийн зээлийн өөр нэг нөхцөл нь оюутнууд ажил олгогчдын шаардлагад нийцэх сонирхолын үүднээс хичээлдээ шамдаж, сургалтын чанартаа анхаарахад түлхэц болдог. Ингэснээр чанартай, өндөр боловсролтой мэргэжилтэн бэлтгэгдэх ба тэр хэмжээгээр эдийн засгийн хөгжилд боловсролын нөлөөлөл гарч хүмүүн капитал бүрэлдэн бий болдог байна. Ингэж хариуцлагатай иргэн бэлтгэснээр улс орны хөгжилд олон талын эерэг үр дүн гардаг.

ШИГТГЭЭ

Манай оронд нийт оюутнуудын 80-96 хувь нь сургалтын төлбөрөө эцэг эх, ах дүү хамаатан садангаараа төлүүлдэг гэсэн дүн судалгаагаар* гарсан. Эцэг эхчүүдээс авсан судалгаа ч үүнийг нотолж байгаа бөгөөд авсан зээлийн зориулалт нь “хүүхүүдийнхээ сургалтын төлбөрийг төлөх”-д байсан байдаг. Сургалтын төлбөрийн дүр зураг ийм байгаа нь хэд хэдэн шалтгаантай холбоотой байж болохоор байна. Үүнд:

Нэгд, манайд ихэнх арилжааны банкууд ийм төрлийн зээл олгодоггүй.

Хоёрт, манайд 3 банк (ХАС, Ариг, Голомт банк) сургалтын зээл олгодог ч тухайн зээлийн нөхцөл нь шаардлага хангадаггүй. Тэдгээр зээл нь богино хугацаатай, хүү өндөртэй байдаг нь хэрэгцээг хангадаггүй гэж оюутнууд, эцэг эхчүүд үздэг.

Гуравт, эцэг эхчүүдэд цалингийн болон тэтгэврийн зээл олгодог.

АНУ-ын ерөнхийлөгч Обамагийн амьдралын тэмдэглэлт үйл явдлын товчооноос харахад ерөнхийлөгч болохоосоо 8 жилийн өмнө сургалтын төлбөрийн зээлээ төлж дуусан байдаг. Эндээс сургалтын төлбөрийн зээлийн хугацаа нь дундаас дээш хугацаатай байгаа нь харагдаж байна.

Хятадад оюутнууд сургалтын төлбөрийн зээл авахад барьцаанд нь эцэг эхчүүд орон байраараа тусалдаг. Тэдний өмнөөс төлбөрийг нь төлөхийн оронд залуучуудыг өөрөө өөрийгөө хариуцаж сургах нэг арга гэж дүгнэж болно.

АНУ-д залуучууд уралдаант шалгалтад тэнцэж, их, дээд сургуульд элсэн орсон захирлын тушаал гаргахад сургалтын төлбөрийн зээл авах эрх нь шууд нээгддэг байна. Өөрийн элсэн орсон сургуулийн харилцагч банкнаас оюутнууд сургалтын төлбөрийн зээлээ авдаг нь зээл авахад бүрдүүлдэг материалыг багасгаж, зээл хөөцөлдөх цаг хугацааг богинсгож, зээлийн эрсдэлийг ч бууруулдаг сайн талтай юм билээ.

Боловсролын зээл олгодог орнуудад оюутнуудад ажил эрхлэх боломж олгодог ба оюутнууд зуны амралтаараа ажил хийн, мөнгө олж түүгээрээ суралцаж байх хугацаандаа амьдрах мөнгөө бэлтгэж авах ба сурлагадаа илүү анхаарлаа хандуулах арга барилтай болдог байна. Мөн тэдний турилагаас харахад суралцах улиралдаа ажил хийх боломжтой байдаг ба өглөө эрт, оройдоо ажил хийж хичээл таслахгүй байх нөхцөлөө бүрдүүлдэг байна. Герман улсад оюутныг цагаар ажиллуулж байгаа компаниудад татварын хөнгөлөлт үзүүлж, оюутны ажил эрхлэлтийг дэмжих тогтолцоотой ажээ.

Манай оронд оюутныг ажил эрхлүүлэх хөтөлбөрийг “Ажил эрхлэгчдийн холбоо” зохион байгуулдаг. Ажил олгогчид ажлын байрны захиалгыг хөлөлмөрийн биржид өгдөг ба тэдгээр ажилд оюутан ажиллах боломжтой байдаг. Оюутнууд өдөрт 4-6 цагаас илүү ажиллаж болохгүй бөгөөд мэргэжлээрээ бол 6 цаг, мэргэжлийн биш ажил байвал 4 цаг ажиллахаар гэрээ хийдэг. Оюутан ажиллуулж байгаа нөхцөлд цагийн хөлсийг 1500-2000 төгрөг байхаар тогтоодог. Мэргэжлээрээ ажиллаж байгаа бол цагийн 2000 төгрөг, мэргэжлээрээ биш 1500 төгрөгийн цалин авахаар зохицуулагдсан байдаг.

*2000, 2014, 2016 онуудад хийсэн “Сургалтын төлбөрийн зээл” сэдэвт судалгааны ажлуудаар гарсан үр дүн өөрчлөгдөөгүй.

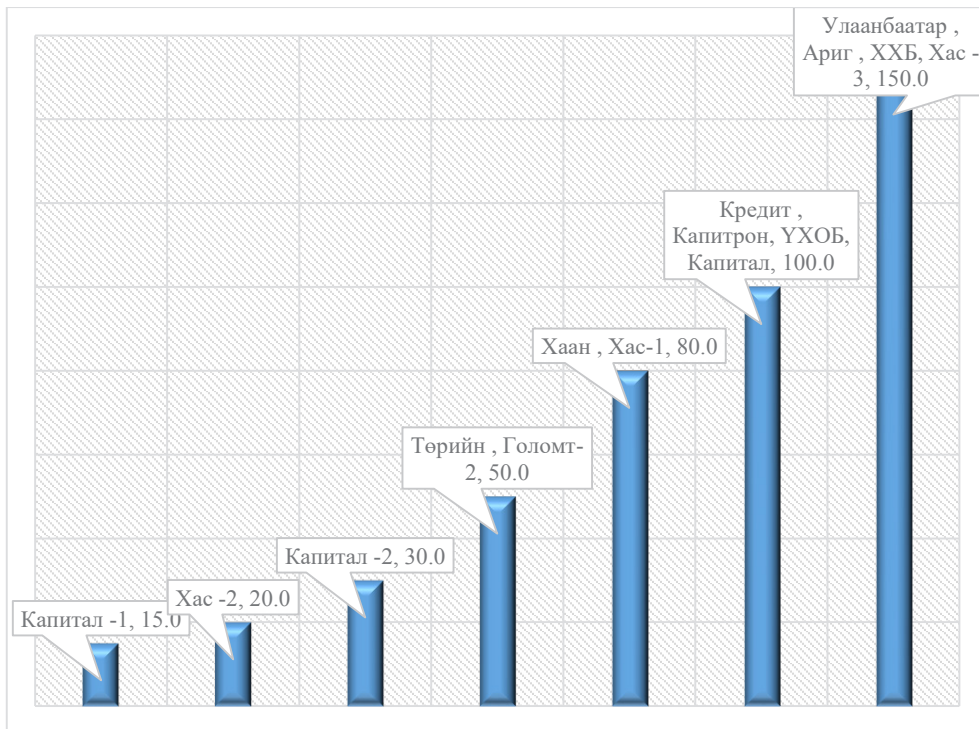
Автомашины зээл

Автомашин худалдан авахад зориулж олгож байгаа зээлийг автомашины зээл гэнэ. Худалдан авч байгаа автомашины зориулалт нь хувийн хэрэглээнд эсвэл орлого олох үйл ажиллагаанд зориулагдаж байдаг. Хэрэв хэрэглэх (гэр, ажил хоёрын хооронд явах, хүүхдээ хүргэж өгөх) гэж худалдан авч байгаа бол тус зээлийг эргүүлэн төлөхөд хүндрэл учирч болох юм. Харин хүн, ачаа тээвэрлэх замаар орлого олох зорилгоор тус зээлийг авч, автомашин худалдан авч байгаа бол олсон орлогоороо зээлийг хүүтэй нь хамт төлөхөд боломжтой гэж үзэж болно.

ШИГТГЭЭ

Автомашин худалдан авч унах гэж байгаа бол олон зүйлийг тооцоолж үзэх хэрэгтэй. Машины засвар, дугуй нөхөх зардал, бензин, шатах, тослох материалын зардал зэрэг нэмэгдэл зардал гардаг гэдгийг тооцоолж, машинтай болсноор олох орлого, хэмнэх зардлыг харьцуулан шийдвэр гаргах хэрэгтэй. Зарим хүмүүс хэт их шатахуун “иддэг” машин худалдан авах тохиолдол байдаг.

Зураг 8-3 Арилжааны банкуудын автомашины зээлийн дээд хэмжээний харьцуулалт

Зээлийн нийгэм, эдийн засагт гүйцэтгэх үүрэг нь арилжааны банкуудын олгож байгаа зээлийн нөхцөлүүдээр дамжин хэрэгждэг. Жишээ нь, Монгол Улсад утаа багасгаж, агаарын бохирдлыг бууруулахад хуучин биш, шинэ машин чухал учраас шинэ машин худалдан авахад зориулж байгаа зээлийн нөхцөл нь зээлдэгчдэд хуучин машин худалдан авахад зориулж олгож байгаа зээлийн нөхцөлөөс илүү тааламжтай байхаар тохируулдаг. Шинэ машины зээлийн хэмжээ их, хүү бага, хугацаа урт байх жишээтэй.

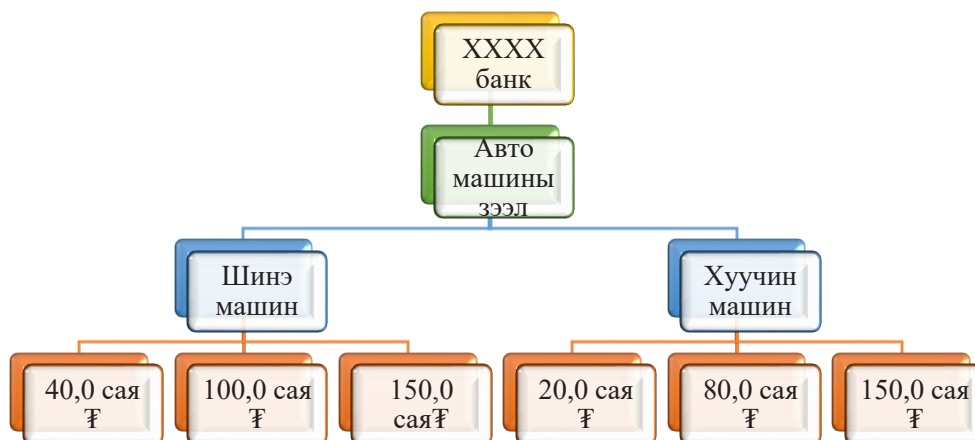
Тухайлбал, шинэ машин худалдан авахад зориулж арилжааны банкны олгох зээлийн дээд хэмжээ 150.0 сая төгрөг байхад хуучин машин худалдан авахад зориулж олгох зээлийн дээд хэмжээ нь 40.0 сая төгрөг байна.

Шинэ машин худалдан авахыг арилжааны банкуудын олгох зээлээр хэрхэн дэмжиж байгааг зураг 8-4 харууллаа.

Автомашинны зээл олгодог банкууд худалдан авч байгаа машиныг хуучин, шинэ гэж ангилж үзэхээс гадна шинэ, хуучин машинуудыг дотор нь хүчин чадал болон насжилтаар нь ангилан үзэж, зээлийн нөхцөлийг өөр өөрөөр тогтоож өгдөг. Жишээлбэл, ХХХХ банкны хуучин болон шинэ машин худалдан авахад зориулан олгож буй зээлийн хэмжээг Зураг 8-2-г харуулав.

Машины төрөл бүрт олгогдох зээлийн хэмжээ өөр өөр байгаа нь машины хэрэглээг зохицуулахад чиглэгддэг болно.

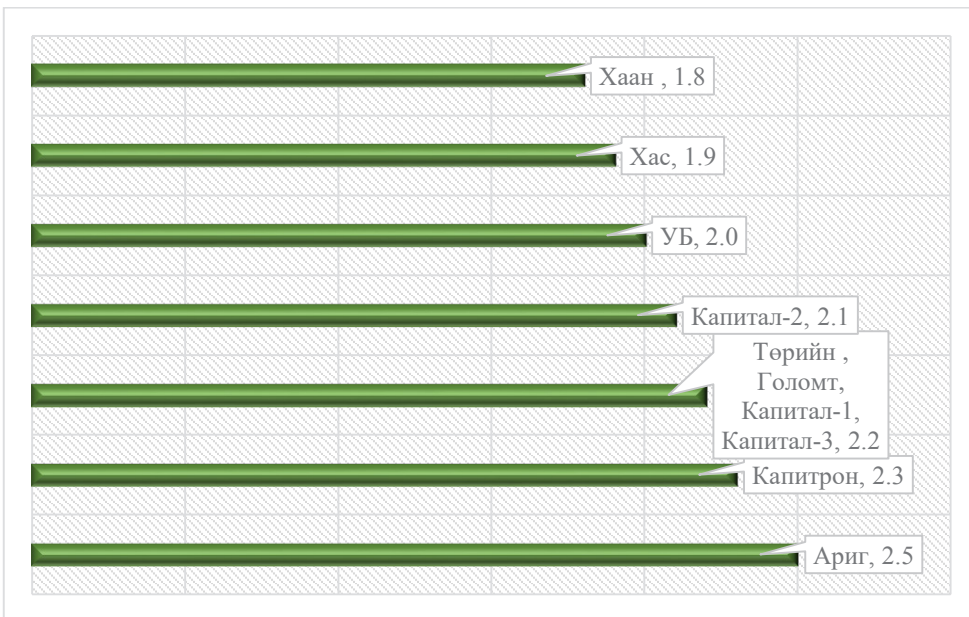
Зураг 8-4 ХХХХ банкны автомашинны зээлийн хэмжээ

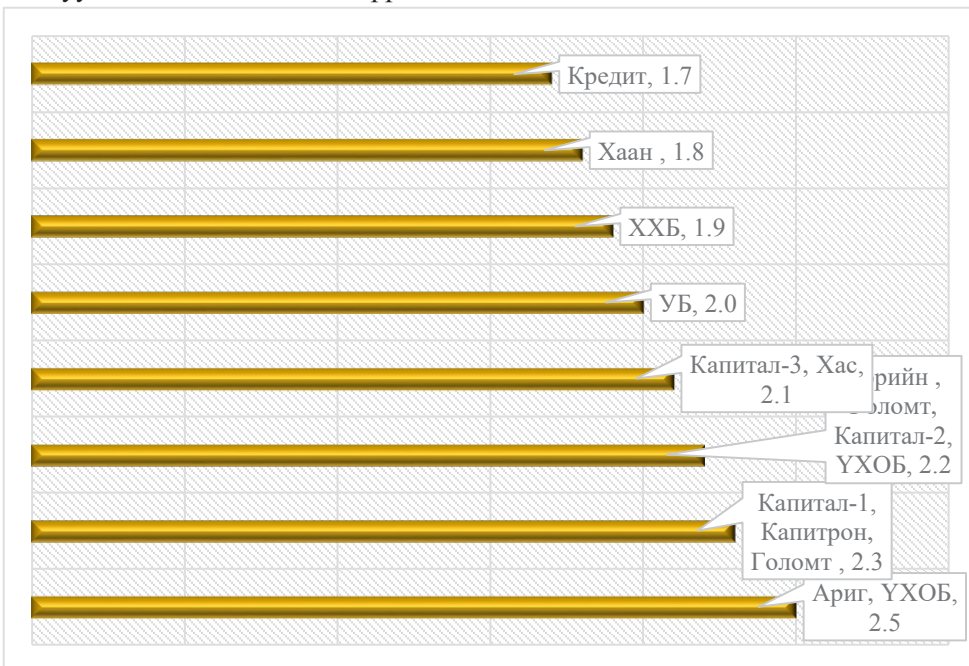
ХХХХ банкинд шинэ машины зээлийн сарын хүү 1.9%, хуучин машины зээлийн хүү 2.1% байна. Шинэ машин худалдан авахад зориулж 40,0-150,0 сая хүртэл төгрөгийн зээл олгодог бол хуучин машинд худалдан авахад зориулж 20,0-150,0 сая төгрөгийн зээл олгож байна.

Зураг 8-5 Арилжааны банкуудын автомашины зээлийн хүүний харьцуулалт

А. Шинэ машины зээлийн хүү

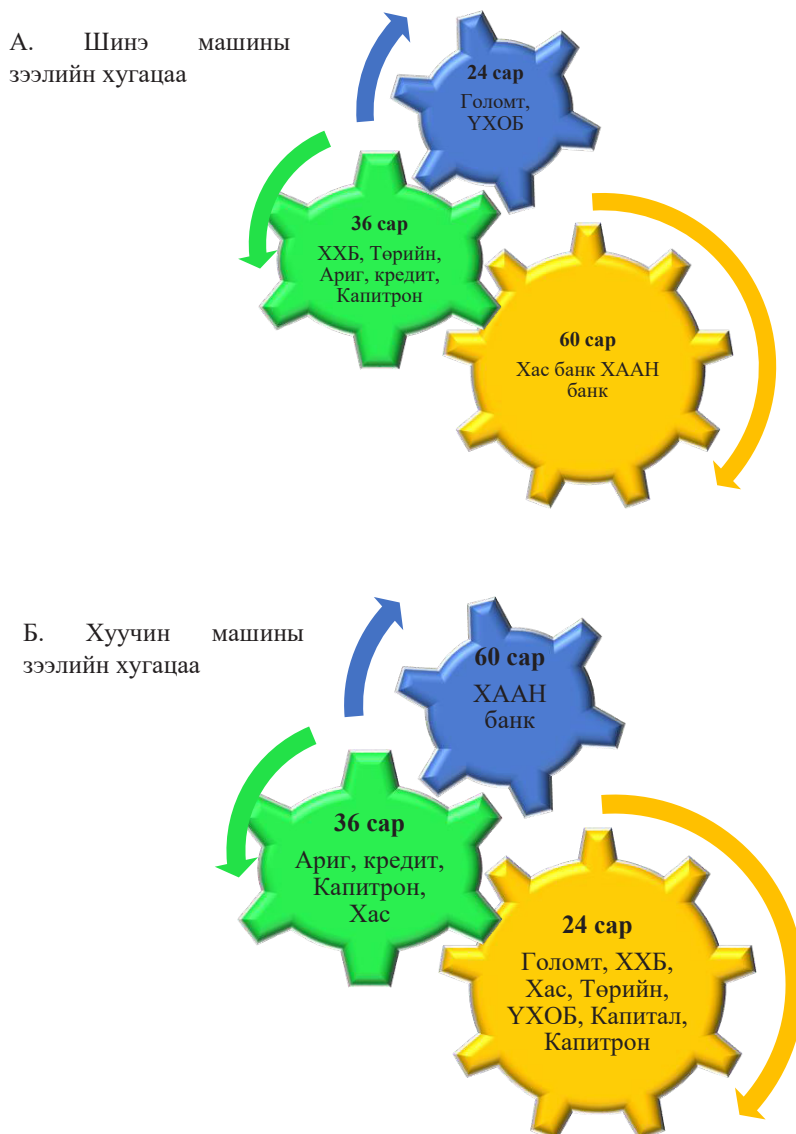

Б. Хуучин машины зээлийн хүү

ХХБ-ны шинэ машины зээлийн хугацаа 36 сар байхад хуучин машиных 24 сар байна. Зураг 8.6-г харна уу.

Зураг 8-6 Арилжааны банкуудын автомашинны зээлийн хугацааны харьцуулалт

Дэлгүүрүүдэд ижил бараанууд өөр өөр үнэтэй байдгийн адилаар банкуудад ч ижил төрлийн үйлчилгээнүүд өөр өөр нөхцөлтэй байдаг. Иймээс зээлийн сонголт хийхдээ зээлийн нөхцөлийг харьцуулсны үр дүнд сонголт хийх нь зүйтэй.

Сэдвийн дүгнэлт

Бусдаас тодорхой хэмжээний хүү, хугацаа, эргэн төлөх нөхцөлтэйгээр авч ашиглаж буй мөнгийг зээл гэнэ. Зээлдэгчийн талаас авч үзвэл зээл нь үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэх зориулалтаар авч байгаа санхүүжилтийн хэлбэр юм. Харин зээлдүүлэгчийн талаас авч үзвэл, бараа, үйлчилгээний нэг төрөл болдог. Зээл нь үйл ажиллагааг өргөжүүлэхэд зориулагддаг хамгийн хүртээмжтэй санхүүжилтийн хэлбэр төдийгүй банкны хувьд орлого олох гол арга хэрэгсэл болдог.

Арилжааны банкуудын олгож байгаа зээлийг олон шинж чанараар ангилдаг. Зээлийн ангилал нь зээлийн бодлого хэрэгжүүлэхэд ашиглагддаг. Зээлийн төрлүүдийн эзлэх хувийн жин буюу бүтцийг оновчлох замаар банк ямар зээлийг түлхүү олгох вэ? гэдэг асуудлыг шийдвэрлэж, оновчтой зээлийн багцаа бүрдүүлнэ.

Бататгах асуултууд:

1. Үйл ажиллагааг тэлэх, өргөжүүлэх нь зайлшгүй гэдгийг батлана уу?
2. Үйл ажиллагааг өргөжүүлж, тэлэхэд өөрөөр хэлбэл хөгжихөд шаардлагатай санхүүжилт хийх эх үүсвэрүүдийг тоочиж, давуу болон сул талуудыг ярилцана уу?
3. Арилжааны банкуудын олгодог зээлүүдээс аль нэгийг сонгон түүний нийгэм эдийн засагт гүйцэтгэдэг үүргийг ярилцана уу?
4. Арилжааны банк оршин тогтнодог үндэслэлийг зээлтэй холбон тайлбарлана уу.
5. Арилжааны банкны зээлийн сонголт хийхдээ юуг нь харьцуулах вэ?